

Kémia-történeli évfordulók – 1995

1895-ben, 100 éve történt:

Meghalt IRINYI JÁNOS (1817 - 1895), aki a Bihar megyei Nagylétán született, Nagyváradon és Debrecenben, majd a bécsi politechnikumban, és Berlinben tanult, ahol megismerkedett Klaproth-al. 1838-ban írt könyvében a kémia elméletével, különösen a savakkal foglalkozott. 1840-ben ő alapította az első magyar gyufagyárat Pesten. Sokan őt tartották a gyufa feltalálójának, de valójában csak módosította azt: „zajongás nélkül” fellobbanó gyufát készített PbO_2 és fehérfoszfor segítségével. 1848-ban a nagyváradai lőporgyár és ágyúöntőde vezetője volt. Mezőgazdasági kísérleteket végzett: ő javasolta először a magyar szódás szikes talajok gipsszel való javítását. A műtrágyázás akkoriban újnak számító módszerét is alkalmazta.

Meghalt MEYER, JULIUS LOTHAR (1830-1895), aki az oldenburgi Valerban született. 1854-ben orvosdoktori diplomát szerzett. 1859-ben a breslauer egyetem fizika és kémia tanszékének magántanára lett. 1864-ben közzétette „A kémia új elméletei” című munkáját, melyel hírnevét megalapozta. Ebben közölt olyan elemtáblázatokat, amelyek a periódusos rendszer előfutárainak tekinthetők. Foglalkozott a benzol szerkezetével, egy olyan elrendezésre gondolt, amelyben a szén négy vegyértékét egyszerűen szabadon, csatlakozás nélkül hagyta. 1868-ban a Neustadt-Eberswalde-i erdészeti akadémia előadótanára lett. 1868-ban a karlsruhei műegyetem kémia-professzorává nevezték ki. Ebben az évben kidolgozta az elemek csoportosítását, amely hasonlított a Mengyelejevéhez, ezt azonban nem publikálta. 1876-ban elfogadta a tübingeni egyetem kémia tanszékére szóló kinevezést.

HILLEBRAND, W. amerikai vegyész értesítette Ramsayt, hogy egy uránércet tömény kénsavval reagáltatva olyan gáz szabadult fel, melynek tulajdonságai a N_2 -hez hasonlítanak, elemezte és megállapította, hogy azonos a Napban felfedezett *hélium*mal.

RAMSAY, W. angol tudós sikeresen elkülönítette a cleveit nevű uránásványból a héliumot és márc. 25-én bejelentette a Francia Akadémiának és a Royal Societynek, hogy felfedezte a héliumot a Földön.

CLEVE és LONGLET, N. is megtalálták a cleveit nevű ásványban a *hélium*ot, Ramsaytól függetlenül, de ez utóbbi közleménye hamarabb került nyilvánosságra.

RAMSAY, W. és RAYLEIGHT új elemet fedeztek fel a levegőben, az oxigén megkötése után visszamaradt gáz színeképeinek elemzésével: ezt a reakcióképtelen elemet *argon*nak (görögül: lusta) nevezték el.

RÖNTGEN, W.C. a katódsugarak vizsgálata során újfajta sugárzást fedezett fel, amelyet *röntgensugár*nak vagy *X-sugár*nak nevezünk. Megállapította, hogy ezek hatására az urániumsók sugárzóvá válnak.

WALLACH, O. német kémikus az illóolajakat kutatva elsőként ismerte fel az *izoprén*elvet a terpének szerkezeti felépítésében és felderítette az -terpineol szerkezetét.

PERRIN, J. megállapította, hogy a *katódsugarak* elektromos szempontból negatív töltésűek.

NOBEL, ALFRED svéd gyáros és feltaláló nov.27-én megírta végrendeletét, melyben meghagyta, hogy tekintélyes vagyonából alapítványt létesítsenek, amelynek kamatait 5 egyenlő részre osszák el és a fizika, kémia, orvosi irodalom és béke terén elért legnagyobb eredményeket felmutató egyén kapja meg. Leszögezte, hogy a fizikai és kémiai díjakat a Svéd tudományos Akadémia ítélje oda. (1901-ben osztottak először Nobel -díjat).

1920-ban, 75 éve történt:

Meghalt FABINYI RUDOLF (1849-1920), aki Ilosván született. 1878-ban kinevezték a kolozsvári tudományegyetem elméleti és gyakorlati kémiai tanszékére rendes tanárnak és egyúttal a kolozsvári vegykísérleti állomás igazgatója is volt. Sok kémiai dolgozat, valamint a „Bevezetés az elméleti kémiába” című tankönyv (Kolozsvár, 1906) szerzője. 1882-1889 között a kolozsvári Vegytani Lapok szerkesztője.

ANGLIÁBAN megkezdték az acetát-műselyem ipari előállítását.

NERNST, W. német fiziko-kémikus *kémiai Nobel-díjat* kapott termokémiai kutatásaiért.

CHADWICK, J. angol atomfizikus közvetlen kísérletekkel bizonyította a *rendszer* és a magtöltés egyenlőségét.

MOUREU, C. és LÉPAPE, A. tanulmányozták az *ásványvizeket*, a lorenaiában minden nemesgázt megtaláltak az Aix-lei-Bains-i vízben kriptont és xenont mutattak ki.

1945-ben, 50 éve történt:

Meghalt FERSZMAN, A. J. E. (1883-1945) orosz mineralógus és geokémikus. Elméletet dolgozott ki az ásványok keletkezéséről, amelynek alapján meg lehet ítélni valamely ásvány előfordulásának valószínűségét az ország különböző részeiben. Nevéhez fűződik a karakumi kéntelepek felkutatása. Könyveit számos nyelvre lefordították, melyek közül a „Szórakoztató geokémia” és a „Szórakoztató ásványtan” magyar nyelven is megjelent (Budapest 1950, illetve 1951).

Meghalt SZILY PÁL (1878-1945). Budapesten született, az orvosi egyetemen szerzett diplomát. Berlini tanulmányútja után a budapesti sebészeti klinikán dolgozott. Biokémiai problémákkal is foglalkozott. Elsőként kísérletezett azzal, hogy indikátorok segítségével, kolorimetriás módszerrel H^+ -ion koncentrációt mérjen. E vizsgálatok során kezdte alkalmazni a pufferoldatokat az oldatok adott H^+ -ion koncentrációjára való beállításával. Ez a kutatómunkája közvetlenül megelőzte az oldatok savasságának és lúgosságának egységes meghatározását jelentő pH-fogalom bevezetését.

NEW MEXICO államban (Alamagord helységben) júl.16-án felrobbantották az *első kísérleti atombombát*.

Ledobták az *első atombombát* (H-bomba, amely az U-bombánál aránytalanul pusztítóbb) Hirosimára, több mint 70000 halott.

MARINSKY J.A., GLENDENIN, L.E. és CORYELL, C.D. amerikai kutatók először izolálták a 61-es rendszámú elem két izotópját az atommáglya termékei közül (U bomlásával), ez a *promécium* nevet kapta. A földkéregben nem fordul elő.

HODGKIN-CROWFOOT, D. röntgendiffrakciós analízissel igazolta a *koleszterin* szerkezetét.

SANGER, F. általánosan használható módszert dolgozott ki a fehérjékben a peptidláncot felépítő *aminosavak sorrendjének* meghatározására.

Horváth Gabriella

1995 - évfordulók a fizika világából

375 éve született **Edmé MARIOTTE** (1620. - Párizs, 1684. 5. 12.) : francia fizikus. Születési helye ismeretlen. Benedekrendi szerzetes volt. 1666 - ban a párizsi Természettudományos Akadémia a szem vakfoltjának a felfedezéséért tagjai közé választotta. 1676-ban fedezte fel a gázok izoterm állapotváltozásának törvényét (Boyle–Mariotte törvényt), melyet 1661-ben tőle függetlenül is megfogalmazott Richard Townley és közölt Robert Boyle.

300 éve halt meg **Christian HUYGENS** (Den Haag, 1629. 4. 14. – Den Haag, 1695. 7. 8.) : holland fizikus, matematikus és csillagász. Az 1600-as évek közepén nagy volt az érdeklődés a csillagászati távcsövek tökélesítése iránt. 1655-ben Huygens is készített egy távcsövet, amellyel megfigyelte a Szaturnusz gyűrűjét és egyik holdját a Titánt, valamint az Orionködöt. 1656 - ban ingaórát készített. A zsebóra készítéséhez ő alkalmazott először billenővel ellátott spirális rugót. Mechanikai ügyességét dicséri az általa készített planetárium.